

Įmonių pajamų ciklo auditas

Vilmantas Pečiūra

doktorantas
Vilniaus Gedimino technikos
universiteto
Verslo ekonomikos katedra
Saulėtekio al. 11 2040 Vilnius
tel. (370 2) 76 79 19
faksas (370 2) 70 01 12
el. p. ar@vv.vtu.lt

Juozapas Audvydas Staškevičius

profesorius technikos mokslų habilituotas
daktaras
Vilniaus Gedimino technikos universiteto
Vadybos ekonomikos katedra
Saulėtekio al. 11 2040 Vilnius
tel. (370 2) 76 79 19
faksas (370 2) 70 01 12
el. p. ar@vv.vtu.lt

Straipsnyje aptariamas vienas iš audito segmentų – pajamų ciklo auditas. Formuluojami pajamų ciklo audito tikslai. Siūloma pajamų ciklo audito atlikimo tvarka, įskaitant kontrolės rizikos įvertinimą ir audito programą. Nagrinėjamos šio ciklo ypatybės – pirkėjų skolų patvirtinimai, abejotinų skolų nustatymas.

„Auditas – tai sistemingas objektyvaus įrodymų, liečiančių tvirtinimus apie ekonominius veiksmus ir įvykius, gavimo ir įvertinimo procesas, siekiant nustatyti tų tvirtinimų ir nustatytų kriterijų atitikimą bei gautų rezultatų perdavimas suinteresuotiems vartotojams“. Šį bene plačiausią audito apibrėžimą 1971 metais pateikė Amerikos buhalterių asociacija [1, p. 18].

Audito veikla gali būti skirta visiems ekonominės veiklos subjektams, sukurtiems pagal galiojančių įstatymų reikalavimus nepriklausomai nuo jų organizacinės, teisinės ir nuosavybės formos. Audito subjektai gali būti įmonės, jų susivienijimai, organizacijos, įstaigos, bankai ir kredito įstaigos, draudimo bendrovės, prekių ir fondų biržos, investiciniai, pensijų, visuomeniniai fondai. Prie subjektų taip pat priskiriami piliečiai, vykdantys savarankišką ūkinę veiklą, audito firmos ir savarankiški auditoriai.

Audito objektas yra ekonominės veiklos subjektų parengta finansinė atskaitomybė. Taigi audito paskirtis ir tikslas – patikrinti šios finansinės atskaitomybės teisingumą.

Vienas iš požymių į audito atlikimą yra jo padalijimas į atskirus segmentus. Tai leidžia geriau valdyti auditą ir paskirstyti darbą. Panašūs ūkinių operacijų tipai ir glaudžiai tarpusavyje susijusios sąskaitos yra grupuojamos. Tos grupės dažnai vadinamos ciklais. Toks požiūris į audito atlikimą yra daug efektyvesnis, nei grupuoti sąskaitas pagal jų vietą bandomajame balanse ar pagal finansinių ataskaitų kategorijas.

Vienas svarbiausių tiek gamybos, tiek prekybos įmonėms yra pajamų ciklas. Straipsnio autoriai išklė tikslą remdamiesi užsienio autorių (*J. Robertsono, L. Rittenbergo, D. L. Kimmelio, J. Cooko, M. Grobsteino* ir kt.), taip pat Lietuvos audito mokslininkų ir praktikų darbais ištirti įmonių pajamų ciklo audito ypatumus ir metodologinius aspektus.

Tyrimas buvo atliekamas remiantis bendraisiais moksliniais metodais – analize ir sinteze, indukcija ir dedukcija, analogija ir modeliavimu, konkretinimu, sistetine analize.

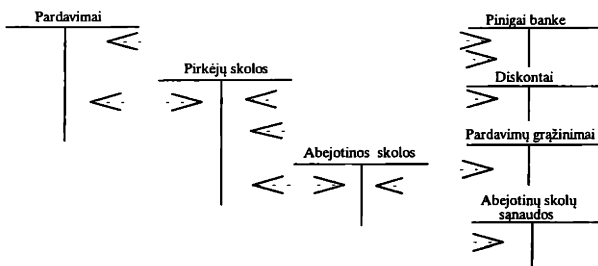
Pajamų ciklo apibūdinimas. Pajamų ciklą sudaro prekių pardavimas ir jų apmokėjimas. Pagrindiniai pajamų ciklo etapai yra šie: 1) pirkėjų užsakymų gavimas; 2) patikrinimas, ar yra užsakytų prekių atsargų; 3) sprendimo dėl pardavimo kreditan priėmimas; 4) prekių ir paslaugų pristatymas pirkėjams; 5) sąskaitų pirkėjams pateikimas ir pirkėjų skolų fiksavimas; 6) apmokėjimo už prekes ir paslaugas gavimas; 7) gauto apmokėjimo ir išsiųstų prekių sutikrinimas.

Pajamų ciklas apima visas užsakymų gavimo, prekių pristatymo, pardavimo fiksavimo, apmokėjimo gavimo procedūras. Audito įrodymai, patvirtinantys pirkėjų skolų buvimą ir įvertinimą, taip pat patvirtina pardavimų buvimą ir įvertinimą. Kitaip tariant, pirkėjų skolos ir pardavimai yra tarpusavyje susiję.

Tikrindamas pardavimo ūkines operacijas auditorius taip pat gauna įrodymų, ar tinkamai suteiktas kreditas, teisingai nustatyta ūkinių operacijų piniginė išraiška. Pardavimo sutarčių peržiūrėjimas teikia įrodymų apie garantinio aptarnavimo įsipareigojimus ir su tuo susijusius

įsiskolinimus. Pardavimo agentų komisiniai, įmonės vadovų premijos dažnai apskaičiuojamos pagal pardavimų apimtį. Informacija apie pardavimus naudojama priimant ilgalaikius strateginius sprendimus, atliekant marketingo analizę. Taigi pardavimų apskaitos tikslumas yra svarbus ne tiktai rengiant finansines ataskaitas, bet ir numatant valdymo sprendimus, įmonės tolesnės veiklos gaires, plėtros perspektyvas.

D. L. Kimmel pateikia tokią pajamų ciklo sąskaitų tarpusavio ryšio schemą [5, p. 11]:

1 pav. Pajamų ciklo sąskaitų tarpusavio ryšys

Įmonės pajamų apskaitos sistemai paprastai neturi įtakos tai,arduodamos pačių pagamintos ar įsigytos iš kitų tiekėjų prekės. Viena iš pajamų ciklo audito ypatybių ta, kad audito problemos susijusios su didelėmis kanceliarinio darbo apimtimis, bet ne sudėtingomis apskaitos problemomis. Pavyzdžiui, pajamos pripažįstamos išsiuntus prekes – pajamų ir pirkėjų skolų fiksavimas yra rutininė procedūra, o ne komplikauta pajamų pripažinimo problema. Milžiniškas dokumentų srautas tarp gamybos, pardavimo, transportavimo padalinių ir buhalterijos ypač trikdo pradedančius auditorius.

Audito tikslai. Įmonės vadovybė yra atsakinga už finansinių ataskaitų rengimą, todėl jose pateikiami vadovybės tvirtinimai apie ekonominius veiksmus ir įvykius. Šie tvirtinimai apibūdinami 1 lentelėje [3, p. 137].

1 lentelė. *Finansinių ataskaitų tvirtinimai*

<i>Tvirtinimas</i>	<i>Apibūdinimas</i>
Buvimas ar įvykimas	Įmonės turtas, įsipareigojimai egzistuoja, užfiksuotos ūkinės operacijos įvyko nurodytu periodu
Išsamumas	Visos ūkinės operacijos ir sąskaitos, kurios turi būti pateiktos finansinėse ataskaitose, yra į jas įtrauktos
Teisės ir įsipareigojimai	Įmonė turi teises į finansinėse ataskaitose nurodytą turtą, nurodyti įsiskolinimai yra įmonės įsipareigojimai
Įvertinimas ar paskirstymas	Finansinėse ataskaitose turtas, skolos, pajamų ir sąnaudų straipsniai pateikiami tinkamo dydžio
Pateikimas ir atskleidimas	Finansinių ataskaitų straipsniai yra tinkamai klasifikuoti, aprašyti ir atskleisti

Praktinis audito tikslas yra gauti ir įvertinti įrodymus apie įmonės vadovybės pateiktus tvirtinimus – buvimą ar įvykimą, išsamumą, teises ir įsipareigojimus, įvertinimą ar paskirstymą, pateikimą ir atskleidimą [8, p. 326]. Straipsnio autoriai audito tikslus konkretino atsižvelgdami į specifinius pajamų ciklo reikalavimus. Pajamų ciklo audito tikslai įvertinant kiekvieną iš penkių vadovybės tvirtinimų apibūdinami 2 lentelėje.

2 lentelė. *Pajamų ciklo audito tikslai*

<i>Tvirtinimas</i>	<i>Audito tikslas</i>
Buvimas ar įvykimas	Nustatyti, ar užfiksuotos pardavimo operacijos – faktiškai per ataskaitinį laikotarpį išsiųstos prekės, ar užfiksuotos pirkėjų skolos – sumos, kurias balanso sudarymo dieną įmonei yra skolingi pirkėjai
Išsamumas	Nustatyti, ar visos per ataskaitinį laikotarpį išsiųstos prekės, grąžintos prekės ir suteiktos nuolaidos parodytos finansinėse ataskaitose, ar pirkėjų skolos apima visas skolas, susidarančią iš prekybos operacijų, sumas
Teisės ir įsipareigojimai	Nustatyti, ar pirkėjų skolos yra įmonės juridinės teisės į nustatytas pinigų sumas, ar pirkėjų skolos nėra perleistos kitiems, ar pirkėjai yra įsipareigoję apmokėti gautas prekes
Įvertinimas ar paskirstymas	Nustatyti, ar pirkėjų skolos balanse pateikiamos grynąja realizacine verte (atėmus abejotinas skolas), ar pajamos pripažįstamos tiktai patenkinus apskaitinius pajamų pripažinimo kriterijus
Pateikimas ir atskleidimas	Nustatyti, ar pardavimai, pirkėjų skolos ir susijusios sąskaitos yra tinkamai pateiktos ir klasifikuojamos finansinėse ataskaitose, ar perleistos pirkėjų skolos yra tinkamai atskleistos

Kontrolės rizikos įvertinimas. Auditoriams svarbu įvertinti pajamų ciklo kontrolės riziką. Šis įvertinimas nulemia tikrinant atliekamą audito procedūrų pobūdį, apimtį ir laiką.

Įmonėje turi būti įdiegtos ir funkcionuoti kontrolės procedūros, apimančios tinkamą pareigų atskyrimą. J. Robertsonas [10, p. 817] nurodo tokius darbuotojų pareigų atskyrimo momentus, kurie būtini efektyviai vidinei kontrolei: leidimą parduoti ir leidimą suteikti kreditą, kurį duoda asmenys, neatliekantys turto apsaugos, apskaitos ar patikrinimo funkcijų. Turto apsauga, pinigų priėmimas patikimas asmenims, kurie nesuteikia leidimo parduoti kreditan, nefiksuoja ūkinių operacijų apskaitoje, netikrina gauto apmokėjimo ir išsiųstų prekių atitikimo. Periodišką patikrinimą turi atlikti asmenys, kurie neturi teisės leisti parduoti kreditan, neatsako už turto apsaugą ir netvarko apskaitos. Dviejų ar daugiau pareigų suteikimas vienam asmeniui sudaro palankias sąlygas klaidoms, netikslumams ar apgavystėms.

Be to, kontrolės struktūra turi numatyti detalias patikrinimo procedūras, pavyzdžiui:

- 1) važtaraštis negali būti išrašomas negavus pirkėjo užsakymo;
- 2) pirkėjui išrašoma sąskaita turi būti pagrįsta prekių išsiuntimo dokumentais;
- 3) leidimas parduoti kreditan turi būti patvirtintas atsakingo asmens parašu;
- 4) periodiškai atliekamas išsiųstų prekių ir išrašytų sąskaitų suderinimas;
- 5) prie atsargų gali prieiti tik materialiai atsakingi asmenys;
- 6) tušti sąskaitų blankai turi būti prieinami tiktai atsakingiems darbuotojams;
- 7) buhalteriai turi fiksuoti pardavimą apskaitoje tiktai gavę visus tai patvirtinančius dokumentus. Pardavimai ir pirkėjų skolos turi būti fiksuojami tą dieną, kai išsiunčiamos prekės (o ne, pavyzdžiui, kartą per savaitę);
- 8) pirkėjams pateiktos sąskaitos turi būti lyginamos su važtaraščiais, siekiant įsitikinti, kad jose įrašyta teisinga kaina, sutampa išsiųstų ir į sąskaitą įrašytų prekių kiekis, prekės išsiųstos į reikiamą vietą;

- 9) periodiškai tikrinama, ar nėra praleistų sąskaitų-faktūrų numerių;
- 10) prekių pardavimo kainos yra nustatytos oficialiai patvirtintame kainoraštyje. Pardavimo agentai gali suteikti tiktai nustatyto dydžio nuolaidas.

Informacija apie vidaus kontrolės struktūrą dažnai gaunama užpildant specialų klausimyną. Išnagrinėjus jame pateikiamus klausimus, galima sužinoti reikalingas kontrolės procedūras. Klausimyną geriausia sudaryti pagal kontrolės tikslus – pagrįstumą, išsamumą, įgaliojimus, fiksavimo tikslumą, turto ir duomenų apsaugą*.

Kitas būdas gauti bendrą informaciją apie kontrolės struktūrą yra vienos operacijos pavyzdys. Auditorius pasirenka vieną ūkinę operaciją ir patikrina, kaip ji atlikta nuo pradžios iki fiksavimo apskaitoje. Pajamų cikle vienos operacijos pavyzdys apima pardavimo operacijos atlikimą nuo pirkėjo užsakymo gavimo, kredito suteikimo, prekių išsiuntimo, sąskaitos pateikimo, buhalterinio įrašo pardavimų ir pirkėjų skolų sąskaitose iki apmokėjimo gavimo. Imami naudojamų dokumentų pavyzdžiai ir padalinii darbuotojai apklausiami apie jų pareigas. Tikslas – patvirtinti ar atnaujinti auditoriaus žinias apie kliento pardavimų apskaitos sistemą ir naudojamas kontrolės procedūras, patikrinti, ar kliento nurodytos kontrolės procedūros faktiškai atliekamos. Vienos operacijos pavyzdys suderintas su tinkama darbuotojų apklausa gali suteikti įrodymų apie tinkamą pareigų atskyrimą. Tai gali leisti įvertinti kontrolės riziką truputį žemiau maksimalios. Tačiau šios procedūros apimtis gana ribota, kad suteiktų įrodymų apie kliento kontrolės efektyvų funkcionavimą per visus metus. Paprastai reikia atrinkti daug užfiksuotų ūkiniu operacijų ir detalai patikrinti kontrolės atlikimą. To reikia norint pateisinti žemą kontrolės rizikos įvertinimą, grindžiamą faktiniais kontrolės duomenimis.

Detalūs kontrolės procedūrų testai. Įmonėje turi būti įdiegtos ir funkcionuoti duomenų įvedimo, apdorojimo ir rezultatų kontrolės procedūros, kurios užkirstų kelią apskaitos klaidoms, jas aptiktų ir ištaisytų.

---

* Šie kontrolės tikslai suformuluoti straipsnio autorių

Auditoriai gali atlikti detalius kontrolės procedūrų testus, norėdami nustatyti, ar turinčios būti kontrolės procedūros yra tinkamai įmonės personalo vykdomos. Detalų kontrolės procedūrų testą sudaro [9, p. 819]:

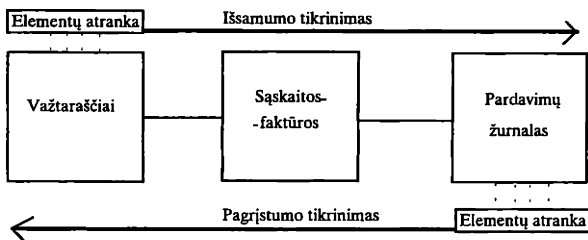
- duomenų bazės, iš kurios bus daroma atranka auditui, nustatymas,
- veiksmų, atliekamų siekiant gauti patikimus įrodymus, apibrėžimas.

Paprastai šie veiksmai apima dokumentų tikrinimą, apžiūrą, skenavimą ir perskaiciavimą. Šių procedūrų specifikacija yra dalis audito programos, naudojamos kontrolės rizikai įvertinti ir įrodymams gauti. Jeigu įmonės personalas ne itin gerai atlieka kontrolės procedūras, auditoriai turės pasirinkti tokias esmines audito procedūras, su kurių pagalba atrastų, ar nesant kontrolės nebuvo gerokai iškraipyti sąskaitų duomenys.

Kontrolės procedūrų audito testai gali būti naudojami tikrinant ūkinių operacijų apskaitą dviem kryptimis. Atliekant šį dvikryptį testavimą atrenkami operacijų fiksavimo pavyzdžiai ir ieškoma įrodymų apie kontrolės išsamumą (viena kryptis) ir pagrįstumą (kita kryptis). Išsamumo kryptis nustato, ar visos įvykusios ūkinės operacijos buvo užfiksuotos (nebuvo praleistos). Pagrįstumo kryptis nustato, ar užfiksuotos operacijos iš tiesų įvyko (ar jos pagrįstos). Pirmos krypties pavyzdys yra prekių transportavimo dokumentų (važtaraščių) patikrinimas, siekiant nustatyti, ar visoms išsiųstoms prekėms buvo išrašytos sąskaitos ir ar jos užfiksuotos apskaitos registruose. Antros tikrinimo krypties pavyzdys – pardavimų žurnalo įrašų tikrinimas, siekiant nustatyti, ar įrašai turi juos patvirtinančias sąskaitas ir prekių išsiuntimo dokumentus. Tikrinimo schema pateikiama 2 paveiksle.

Daugelį kontrolės tikrinimo procedūrų galima charakterizuoti kaip žingsnius, lyginančius vienos elementų atrankos charakteristikas su kitos atrankos charakteristikomis. Tai leidžia auditoriams gauti objektyvių įrodymų apie kontrolės efektyvumą ir apskaitos duomenų patikimumą.

Audito vadovas turi įvertinti įrodymus, gautus susipažinus su vidinės kontrolės struktūra ir atlikus kontrolės procedūrų testus. Pradinis susipažinimas su kontrolės struktūra bei paskesnis įrodymų iš faktinių kontrolės testų gavimas yra dvi kontrolės rizikos įvertinimo fazės.

2 pav. Dvi atrinktų elementų testavimo kryptys

Jeigu kontrolės rizika įvertinama kaip maža, tada esminės audito procedūros, tikrinančios sąskaitų likučius, gali būti sumažintos: taip sušauptomas laikas ir lėšos. Pavyzdžiui, pirkėjų skolų patvirtinimai gali būti siunčiami iki finansinių metų pabaigos ir jų gali būti nedaug.

Kita vertus, jeigu kontrolės testai atskleidžia trūkumus (pardavimų fiksavimas be išsiuntimo dokumentų, klaidingų prekių kainų nurodymas išrašant sąskaitas, pirkėjų skolų fiksavimas tiktai kontrolinėje sąskaitoje), tada esminės procedūros turi būti atliktos tokiu mastu, kad bendra audito rizika sumažėtų iki priimtino lygio – būtų aptikti žymūs iškraipymai, jeigu tokių yra. Audito ataskaitoje kliento įmonės vadovybei gali būti nurodyti kontrolės trūkumai ir jų šalinimo būdai.

Esminės audito procedūros. Audito programa pajamų ir pirkėjų skolų sąskaitoms sudaroma kartu. Daugelis su pardavimais susijusių rizikos faktorių taip pat veikia pirkėjų skolas. 3 lentelėje pateikiama pavyzdinė pajamų ciklo audito programa.

3 lentelė. Pavyzdinė pajamų ciklo audito programa

Procedūra	Kas, kada atliko	Indeksas
Pirkėjų skolos:		
1. Gaukite pirkėjų skolų, suskirstytų pagal laiką, sąrašą. Perskaiciuokite bendrą sumą ir sutikrinkite ją su Didžiosios knygos kontroline sąskaita		
2. Atlikite pirkėjų skolų, viršijančių X Lt, atranką		

3 lentelės tęsinys

<i>Procedūra</i>	<i>Kas, kada atliko</i>	<i>Indeksas</i>
3. Išsiųskite patvirtinimus atrinktiems pirkėjams, kurių įsiskolinimo suma viršija X Lt		
4. Iš likusių sąskaitų atsitiktinės atrankos būdu atrinkite keletą sąskaitų, išsiųskite jų patvirtinimus		
5. Išstirkite pirkėjų nurodytus nesutapimus		
6. Panaudokite alternatyvias audito procedūras tiems pirkėjams, kurie neatsakė į teigiamus patvirtinimus: a) patikrinkite apmokėjimus, atliktus po patikrinimo datos, b) patikrinkite užfiksuoto apmokėjimo tikrumą, c) jei skola neapmokėta, patikrinkite prekių išsiuntimo duomenis ir nustatykite, ar prekės, kurioms išrašytos sąskaitos-faktūros, iš tiesų išsiųstos pirkėjui. Jei kyla abejonų, įsitinkinkite, ar pirkėjas tikrai egzistuoja		
7. Paruoškite išsiųstų patvirtinimų, gautų atsakymų, nukrypimų santrauką ir pateikite išvadas apie patvirtinimų procedūros adekvatumą		
8. Atrinkite keletą pirkėjų skolų sąskaitų, kurioms nebuvo siunčiami patvirtinimai. Patikrinkite šias sąskaitas sudarančias ūkines operacijas: a) sutikrinkite sąskaitų debeto įrašus su pardavimų žurnalu, b) sutikrinkite kredito įrašus su gautu apmokėjimu, c) išstirkite kitus įrašus, ne iš pardavimo ir pinigų gavimo žurnalų, d) patikrinkite po patikrinimo datos gautą apmokėjimą		
9. Patikrinkite tarpusavio skolų suderinimo aktus		
Abejotinos skolos ir abejotinų skolų sąnaudos:		
1. Iš pirkėjų skolų bandomojo balanso, suskirstyto pagal laiką, atrinkite sąskaitas-faktūras, fiksuotas kaip nepriekaištingas. Patikrinkite, ar šios sąskaitos nepradelstos		
2. Patikrinkite finansiniams metams pasibaigus gautus pinigų pervedimus apmokėti pradelstą įsiskolinimą		
3. Atsižvelgdami į dabartinę ekonominę padėtį ir remdamiesi praėjusių laikotarpių nurašytų skolų ir pardavimų santykiu, apytikriai apskaičiuokite abejotinų skolų sąnaudų sumas		
4. Gaukite sąrašą nurašytų skolų ir patikrinkite dokumentus, patvirtinančius nurašymą		
5. Su įmonės buhalteriais aptarkite abejotinų skolų apskaičiavimo, nurašymo metodiką, didelių uždelstų skolų apmokėjimo galimybes		

3 lentelės tęsinys

<i>Procedūra</i>	<i>Kas, kada atliko</i>	<i>Indeksas</i>
Pajamos:		
1. Atsitiktiniu būdu atrinkite kelis įrašus iš pardavimų žurnalo ir atgalinio tikrinimo kryptimi raskite juos atitinkančias sąskaitas-faktūras ir važtaraščius		
2. Atsitiktiniu būdu atrinkite kelis važtaraščius ir sutikrinkite su sąskaitomis-faktūromis ir įrašais pardavimo žurnale		
3. Patikrinkite, ar nėra praleistų sąskaitų-faktūrų, kasos pajamų orderių numerių		
4. Patikrinkite per metus ir iškart po jų grąžintas prekes ir suteiktas nuolaidas		
3. Gaukite duomenis apie parduotos produkcijos kiekį ir apskaičiuokite vidutinį gautų pajamų kiekį remdamiesi vidutine pardavimo kaina		
4. Palyginkite pajamas ir parduotos produkcijos kiekį su praėjusių metų duomenimis ir pramonės šakos vidutiniais rodikliais. Jei yra didelių svyravimų, išsiaiškinkite priežastis		
5. Peržiūrėkite, ar metų pabaigos pardavimo operacijos fiksuojamos tinkamu periodu		
6. Patikrinkite Didžiosios knygos pardavimų sąskaitą, ar joje nėra įrašų ne iš pardavimų žurnalo. Neįprastus įrašus pažymėkite darbo dokumentuose		
7. Išstirkite, ar kurie nors užfiksuoti pardavimai nebuvo prekių perdavimas konsignacijai. Įrodymai gaunami apklausos būdu ir pritaikant žinias apie kliento operacijų specifiką		

Pirkėjų skolos yra viena svarbiausių pajamų ciklo sąskaitų. Pardavimų didinimas didins ir pirkėjų skolas. Kadangi balanso sąskaitas paprastai lengviau patikrinti ir jos teikia tvirtesnių įrodymų, didžiąją pajamų ciklo sąskaitų audito dėl žymių iškraipymų dalį sudaro pirkėjų skolų tikrinimas. Paprastai daugiausia laiko atima buvimo ir įvertinimo tvirtinimų tyrimas. Buvimo įrodymas svarbus nustatant skolų įvertinimą, bet įtikinami buvimo įrodymai nebūtinai patvirtina, kad pirkėjų skolos įvertintos teisingai. Patvirtinti, dalis pirkėjų skolų gali būti abejotinos, kurios nebus apmokėtos.

Tikrinant buvimo tvirtinimą audito procedūrų laikas ir apimtis tiesiogiai priklauso nuo to, kaip auditorius įvertina pajamų ciklo kontrolės riziką. Jeigu kontrolės rizika maža, auditorius įsitikino, kad ūkinės

operacijos yra fiksuojamos laiku ir tiksliai, jis gali sumažinti atliekamų procedūrų apimtį, atlikti jas iki finansinių metų pabaigos arba panaudoti paprastesnes, pigesnes. Antra vertus, jei kontrolės rizika yra maksimali, auditorius pasirinks tokias esmines procedūras, kurios teikia patikimiausių įrodymų, auditui atlikti bus paskirti labiau patyrę auditoriai ir daugiau procedūrų bus atliekama po finansinių metų pabaigos.

Jeigu audituojamoje įmonėje nėra efektyvių kontrolės procedūrų, užtikrinančių visų pardavimų fiksavimą apskaitoje, pardavimų ir pirkėjų skolų išsamumo tikrinimas yra gana sudėtingas. Be tokių kontrolės procedūrų kaip eilės tvarka sunumeruotos sąskaitos, važtaraščiai, yra didelė tikimybė, kad pardavimai liks neužfiksuoti. Jeigu sunumeruoti dokumentai nenaudojami, auditorius turi panaudoti alternatyvias audito procedūras, tikrinančias neužfiksuotų pardavimų galimybę:

- analitines procedūras, tokias kaip pardavimų ir parduotų prekių savikainos duomenų regresinę analizę arba užfiksuotų pardavimų palyginimą su gamybos duomenimis; patikrinti pardavimų fiksavimą reikiamu ataskaitiniu periodu.

Jeigu auditorius mano, kad neįmanoma surinkti patikimų įrodymų apie visų pardavimų fiksavimą, klientas turi būti informuotas apie galimybę, jog nebus pasirašyta audito išvada. Kadangi išsamumo kontrolė labai svarbi, dauguma įmonių atsižvelgia į auditorių reikalavimus ir įdiegia reikiamą kontrolę.

Auditorių tiesiogiai domina du įvertinimo aspektai. Pirma, ar pardavimai ir pirkėjų skolos iš pat pradžių fiksuojami teisingai pagal išsiųstų prekių kiekį ir nustatytą pardavimo kainą. Antra, jeigu pradinis fiksavimas yra teisingas, ar tikėtina, kad pirkėjų skolos bus apmokėtos laiku. Pirmu atveju tikrinamas ūkinių operacijų fiksavimo teisingumas, kuris apima sąskaitų matematinio tikslumo patikrinimą, jų atitikimą patvirtinantiems dokumentams – pirkėjų užsakymams ir prekių išsiuntimo dokumentams, sąskaitų sutikrinimą su pardavimų žurnalu bei fiksavimu individualiose pirkėjų sąskaitose, pirkėjų skolų patvirtinimą. Antro – abejotinų skolų dydžio nustatymo tikrinimas yra sudėtingesnis; jį aptarsime toliau.

Užsienio šalyse daugelis kompanijų iš anksto perleidžia pirkėjų skolas bankams ar kitoms finansų institucijoms. Taip siekiama kuo anksčiau gauti grynuosius pinigus, padidinti apyvartines lėšas. Pirkėjų skolas parduodamos su diskontu, už mažesnę sumą. Tokiu atveju pirkėjų skolos jau nėra įmonės nuosavybė. Auditorius turi peržiūrėti valdybos posėdžių protokolus, apklausti įmonės vadovybę, kad nustatytų tokį pirkėjų skolų pardavimą. Faktas, kad pirkėjų skolos bus parduodamos bankams, kartais minimas sutartyse su pirkėjas, tačiau gali ir nebūti.

Pardavimai įmonės filialams, dukterinėms įmonėms turi būti klasifikuojami kaip pardavimai įmonės viduje.

Auditoriai turi patikrinti įmonės naudojamą pardavimų pripažinimo praktiką. Pardavimai turi būti pripažįstami išsiuntus prekes, nesvarbu, jos apmokėtos ar dar ne. Kai kurie pardavimo kontraktai turi specifines sąlygas, kurios kelia pardavimo fakto pripažinimo klausimą. Pavyzdžiui, pardavimo kontraktas gali būti pasirašytas, bet prekės vis dar būti pas pardavėją. Pirkėjui gali būti suteikta teisė nutraukti kontraktą. Ar galima pripažinti pajamas? Pardavėjas gali argumentuoti, kad kontraktas pasirašytas. Bet kontrakte gali būti numatyta galimybė grąžinti prekę, jeigu ji netenkins pirkėjo. Auditorius turi perskaityti pardavimo kontraktus ir nustatyti, ar yra rizika, kad pardavimo ūkinė operacija nebus įvykdyta arba bus atšaukta.

Standartinės pirkėjų skolų audito procedūros. Nors kiekvienas auditas yra unikalus, tačiau auditorius visuomet atlieka standartinės audito procedūras, kaip antai: abejotinių pirkėjų skolų nustatymas, patvirtinimų siuntimas.

Skolų apmokėjimo analizė suskirsto pirkėjų skolas pagal laiką. Joje pateikiamas visų pirkėjų ir jų skolų sąrašas. Tokiame sąrašė yra skiltys, kuriose pateikiamos einamosios skolos bei pradeltos skolos priklausomai nuo pradeltos laiko. Reikia patikrinti tokio sąrašo matematinį tikslumą, įsitikinti, jog visos balanse pateiktos skolos įtrauktos ir į šį sąrašą, kad jis išsamus.

Pagal šį sąrašą yra atrenkami pirkėjai, kuriems bus siunčiami patvirtinimai, tikrinama, ar tarp skolininkų nėra įmonės vadovų, dar-

buotojų, dalyvavimo ryšiais susijusių įmonių. Tokios skolos turi būti pateikiamos atskirai. Ši analizė leidžia nustatyti abejotinų skolų dydį. Tikrinant taip pat gali būti atrasti kreditingai sąskaitų likučiai. Tai gali signalizuoti apie apmokėjimo arba prekių grąžinimo neužfiksavimą. Pasi-
naudojus tokia analize, auditoriui patogiu patikrinti skolų apmokėjimą po finansinių metų pabaigos.

Patvirtinimai. Patvirtinimų siuntimas yra viena iš audito procedūrų. Paprastai pagal audito principus patvirtinimai tikrinant pirkėjų skolų sąskaitas yra būtini. Tačiau auditorius gali nuspręsti jų atsisakyti, jeigu įmanoma pasirinkti alternatyvias procedūras ir yra tam tikros sąlygos. Auditoriai turi dokumentaliai užfiksuoti savo sprendimą atsisakyti naudoti patvirtinimus audituojant pirkėjų skolų sąskaitas. Sąlygos, kurios leidžia atsisakyti patvirtinimų naudojimo, yra tokios:

- 1) pirkėjų skolų sąskaitos likutis yra nedidelis;
- 2) patvirtinimai nėra efektyvūs, remiantis ankstesnių metų patirtimi ar žiniomis, kad atsakymai nėra tikslūs;
- 3) analitinės procedūros ir kiti esminiai testai suteikia pakankamų įrodymų.

Pavyzdžiui, alaus darykla parduoda savo produkciją septynioms distribucinėms firmoms. Pagal galiojančią tvarką jos turi atsiskaityti už pateiktą produkciją iki kito mėnesio 20 dienos. Atlikdami auditą auditoriai, peržiūrėję gautus banko pavedimus, galėjo patikrinti, kad visos gruodžio 31 dienos skolos buvo apmokėtos. Tokiu atveju patvirtinimų siuntimas nelaikomas reikalingu.

Patvirtinimai teikia įrodymų apie pirkėjų skolų egzistavimą ir iš dalies apie jų įvertinimą. Darbo dokumentuose turi būti užfiksuotos pirkėjų sąskaitos, kurioms siunčiami patvirtinimai. Sąskaitos patvirtinimui gali būti atrenkamos atsitiktinai arba pagal kokius nors kriterijus, atitinkančius audito tikslus. Galima panaudoti sąskaitų dydžio kriterijus, pavyzdžiui, siųsti patvirtinimus visoms sąskaitoms, kurių likutis viršija 5000 Lt, arba statistinius atrankos metodus. Užsienyje audito firmos naudoja specialią programinę įrangą, atrenkančią sąskaitas patvirtinimui ir net išspausdinančią pačius patvirtinimus.

Patvirtinimai gali būti *teigiami* ir *neigiami* [4, p. 478]. Viena iš teigiamo patvirtinimo rūšių yra *tuščias patvirtinimas*. Tuščiam patvirtinime nėra pateikiamas sąskaitos likutis, o prašoma, kad įmonės klientas pats jį nurodytų. Tokie patvirtinimai suteikia patikimesnių įrodymų, nes atsakymo reikia ieškoti buhalterijos duomenyse, o ne paprasčiausiai pasirašyti ir išsiųsti patvirtinimą auditoriams, teigiant, kad jokių nukrypimų nepastebėta. Tačiau tokiam atsakymui parengti reikalingos pastangos gali sumažinti atsakymų į patvirtinimus procentą.

Neigiamame patvirtinime prašoma patvirtinti tokią pačią informaciją. Tačiau teigiama forma prašo atsakymo bet kuriuo atveju, o neigiama forma – tik kai nurodytas likutis yra klaidingas. Todėl negavus atsakymo į neigiamą patvirtinimą, tai laikoma įrodymu, kad sąskaitos likutis teisingas.

Teigiami patvirtinimai naudojami, kai sąskaitų likučiai yra gana dideli, o pirkėjų nedaug, neigiami – jeigu audituojamoje įmonėje kontrolės rizika laikoma maža, kai yra daug smulkių pirkėjų ir tikėtina, kad tie pirkėjai tinkamai išnagrinės išsiųstus patvirtinimus. Įrodymų, gautų iš teigiamų patvirtinimų, kokybė laikoma aukštesnė nei gautų iš neigiamų patvirtinimų. Taip yra todėl, kad auditorius neturi galimybių nustatyti, ar į neigiamus patvirtinimus negauti atsakymai reiškia skolininko sutikimą, nenorą atsakyti ar nerūpestingumą [4, p. 478]. Dažnai yra derinamos abi formos – vienas sąskaitoms siunčiami teigiami patvirtinimai, kitoms – neigiami.

Patvirtinimų išsiuntimas reikalauja specialaus auditorių dėmesio. Auditoriai turi kontroliuoti patvirtinimus, adresus, kuriais jie siunčiami. Praktiškai buvo nemažai atvejų, kai patvirtinimai buvo siunčiami falsifikuotais adresais neegzistuojančioms kompanijoms, kai audituojama įmonė pati į juos atsakydavo, taip apgaudama auditorius.

Atsakymų į teigiamus patvirtinimus procentas gali būti labai įvairus. Tačiau mažai tikėtina, kad bus atsakyta į visus išsiųstus patvirtinimus. Pirkėjų sugebėjimas pastebėti nukrypimus irgi būna labai įvairus. Tyrimai parodė, kad blogiau pastebimos palankios pirkėjui klaidos, pavyzdžiui, kai nurodomos mažesnės skolos, nei iš tiesų yra. Apskritai teigiami

patvirtinimai yra daug efektyvesni. Tačiau rezultatai priklauso nuo pirkėjų, sąskaitų likučių dydžio. Efektyvus patvirtinimų panaudojimas priklauso nuo šių veiksmų įvertinimo, atsižvelgimo į ankstesnių metų patirtį.

Auditoriai turi stengtis gauti atsakymus į visus teigiamus patvirtinimus. Jei nėra atsakymo į pirmąjį laišką, siunčiamas antras, trečias. Tiems pirkėjams, kurie neatsakė į teigiamus patvirtinimus, auditorius turi taikyti alternatyvias procedūras [4, p. 330]. Siūlomos naudoti alternatyvios procedūros pateiktos 3 lentelės 6 punkte.

Kai naudojama atranka, reikia audituoti visas atrinktas sąskaitas. Jokiu būdu netinka pakeisti sunkiai audituojamą pirkėjo sąskaitą, į kuriai išsiųstą patvirtinimą negaunamas atsakymas, lengvesne.

Patvirtinimai gali būti siunčiami ir iki finansinių metų pabaigos. Tada audito firma gali tolygiau paskirstyti darbą, sumažinti darbuotojų darbo krūvį metų pabaigoje. Be to, auditas gali būti greičiau atliktas po finansinių metų pabaigos, jeigu patvirtinimo procedūra buvo atlikta anksčiau. Nutarus siųsti patvirtinimus iki metų pabaigos, pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į kliento ūkinių operacijų, veikiančių pirkėjo skolas, kontrolę. Jeigu patvirtinimai buvo siunčiami iki finansinių metų pabaigos, papildomai reikia atlikti tokias procedūras:

1) gauti duomenis apie nuo patvirtinimo datos iki metų pabaigos su pirkėjų skolomis atliktas ūkines operacijas;

2) gauti metų pabaigos pirkėjų skolų sąskaitų likučius, palyginti juos su patvirtinti naudotais likučiais, gauti įrodymus ir paaiškinimus apie didelius nukrypimus;

3) apsvarstyti papildomų patvirtinimų poreikį toms sąskaitoms, kurios labai pasikeitė.

Abejotinų skolų nustatymas. Pirkėjų skolos balanse turi būti pateikiamos grynąja realizacine verte, t. y. atėmus abejotinas skolas. Tiksliai apskaičiuoti abejotinas skolas audituojant gana sudėtinga, nes nėra pakankamai svarių įrodymų, kurios skolos tikrai nebus apmokėtos. Vertinant reikia atsižvelgti į kliento ekonominę padėtį, visos šalies ekonominę situaciją, ankstesniųjų metų patirtį, informaciją apie galimus neapmokėjimus. Abejotinų skolų nustatymas turi didelį poveikį kliento

įmonės pelnui. Kaip pavyzdį galima paimti Lietuvos bankus, kurių pelnas, įvertinus blogas paskolas, smarkiai krinta. Kiekvieno audito metu, ypač jeigu pirkėjų skolų santykinis dydis, palyginti su kitu turtu, yra didelis, auditorius turi suprasti, kaip įmonės vadovybė apskaičiuoja abejotinas skolas (o gal jos apskritai nenustatomos). Abejotinų skolų ir atitinkamų abejotinų skolų sąnaudų nustatymas yra apskaitinis įvertinimas. Tās įvertinimas rodo įmonės vadovybės požiūrį į skolų surinkimo galimybes. Tačiau auditorius negali pasitikėti vadovybės įvertinimu. Jis turi arba patikrinti vadovybės naudojamus abejotinų skolų apskaičiavimo metodus ir nustatyti jų pagrįstumą, arba pats apskaičiuoti abejotinas skolas. Šis metodas labiau taikomas audituojant smulkias įmones, kurių vadovybė neturi didelės patirties nustatant apskaitinius įvertinimus.

Auditorius taip pat gali peržiūrėti praėjusių metų abejotinas skolas, jų nurašymą, palyginti jas su pardavimų apimtims. Jeigu metų metus jos yra maždaug vienodos, galima manyti, kad abejotinos skolos nustatytos teisingai. Bet taip pat reikia atsižvelgti į ekonominių sąlygų pasikeitimus, pramonės šakos, įmonės padėtį. Negalima aklaai priimti visų duomenų, neatsižvelgiant į pasikeitusias aplinkybes.

Taigi pirkėjų skolos balanse turi būti nurodomas jų grynąja realizacine verte. Kadangi ją nustatant naudojamas apskaitinis įvertinimas, tarp auditoriaus ir kliento gali kilti nesutarimų dėl abejotinų skolų dydžio. Šio dydžio neįmanoma visiškai tiksliai nustatyti. Tačiau auditorius, manydamas, jog abejotinų skolų dydis nerealaus, turi pasiūlyti klientui jį pakoreguoti.

Išvados

1. Įmonės kontrolės struktūra turi numatyti detalias pajamų ciklo kontrolės procedūras, kurios užkirstų kelią galimoms klaidoms, padėtų jas aptikti ir ištaisyti.

2. Auditoriai turi įvertinti įrodymus, gautus susipažįstant ir testuojant įmonės vidaus kontrolės sistemą. Auditoriai, pagrįstai įsitikinę, kad kontrolės rizika maža, gali sumažinti esminių audito procedūrų apimtis.

3. Audituojami pirkėjų skolas, auditoriai turi naudoti patvirtinimus. Atsisakyti patvirtinimų galima tik esant tokioms sąlygoms: a) nedidelis pirkėjų skolų sąskaitos likutis, b) ankstesnių metų patirtis rodo, kad patvirtinimai neefektyvūs, c) kitos audito procedūros teikia pakankamą įtikinamą įrodymų.

4. Patvirtinimai gali būti dviejų rūšių – teigiami ir neigiami. Viena iš teigiamo patvirtinimo rūšių yra tuščias patvirtinimas. Teigiamų patvirtinimų suteikti įrodymai yra patikimesni.

5. Auditorius neturi pasitikėti įmonės vadovybės atliktu abejotinų skolų įvertinimu. Jis pats turi nustatyti įvertinimo pagrįstumą arba apskaičiuoti abejotinų skolų dydį.

Literatūra

1. Auditing Concepts Committee, Report of the Committee on Basic Auditing Concepts // *The Accounting Review*, 1972. Vol. 47. P. 18.

2. Carter P. The Role of Confirmations as Audit Evidence // *Journal of Accountancy*. 1992, February. P. 73–76.

3. Codification of Statements on Auditing Standards. New York: American Institute of Certified Public Accountants, 1992.

4. Cook J. W., Winkl G. M. Auditing. 4 ed. Boston: Houghton Mifflin, 1988.

5. Grobstein M., Loeb S. E., Nearly R. D. Auditing: A Risk Analysis Approach. Homewood: IRWIN, 1985.

6. Kimmel D. L. Auditing: An Integrated Approach. Study Guide. 5 ed. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1991.

7. Mackevičius J. Audito pradmenys. Vilnius: Mintis, 1994.

8. O'Reilly M. Vincent, Hirsh B. Murray, DeFliese L. Philip, Jaenicke R. Henry Montgomery's Auditing. 11 ed. New York: John Willey and Sons, Inc., 1990.

9. Rittenberg Larry E., Schwieger Bradley J. Auditing: Concepts for a Changing Environment. Fort Worth: The Dryden Press, 1994.

10. Robertson Jack C. Auditing. 7 ed. Homewood: IRWIN, 1993.

11. Stettler Howard F. Auditing Principles. A System Based Approach. 5 ed. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1982.

12. Whittington O. Ray, Pany K., Meigs B. Walter, Meigs F. Robert Principles of Auditing. 10 ed. Homewood: IRWIN, 1992.

Audit of Enterprises Revenue Cycle

Summary

One effective way to perform an audit is to classify transactions into “cycles” of related activities. A revenue cycle is common for sales and manufacturing enterprises.

Auditors should test financial statements assertions – existence, completeness, rights and obligations, valuation, and presentation and disclosure – embodied in the revenue cycle.

Auditors should evaluate the control risk of revenue cycle. If the control risk is low, the number of substantive audit procedures can be reduced.

Confirmations is a standard audit procedure for accounts receivable. Positive confirmations provide more reliable evidence.

Auditors should evaluate the adequacy of the allowance for doubtful accounts.

Īteikta 1997 metų rugsėjo mėn.